

حمایت از تنوع فرهنگی در حقوق بین الملل

ستاره شریفان

انتشارات آریان قلم

سرشناسه : شریفان، ستاره، ۱۳۶۱-
عنوان و نام پدیدآور : حمایت از تنوع فرهنگی در حقوق بین الملل/ستاره شریفان.
مشخصات نشر : تهران : آریان قلم، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری : ۱۸۵ ص
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۱۹۷-۲-۲
وضعیت فهرست نویسی : فیا
موضوع : کنوانسیون حمایت و ارتقای
تنوع جاذبه های فرهنگی (۲۰۰۵ م.)
موضوع : چند فرهنگی - همکاری های بین المللی
موضوع : چند فرهنگی - قوانین و مقررات
رده بندی کنگره : ۱۳۹۲ ح ۴ ش ۱۲۷۱ HM
رده بندی دیویی : ۳۰۶/۴۲۶
شماره کتابشناسی ملی : ۳۶۱۶۳۴۳

حمایت از تنوع فرهنگی در حقوق بین الملل

ناشر : آریان قلم

مولف : ستاره شریفان

ناظر کیفی : نخستین پایگاه مشاوره پژوهشی دانشگاهی (نیکان)

ناظر فنی : محمد سعید زینلیان

چاپ متن : چاپ مهارت

صحافی : رفوف

نوبت چاپ : اول

تاریخ انتشار : پاییز ۱۳۹۲

تیراژ : ۱۰۰۰

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۱۹۷-۲-۲

قیمت : ۷۰۰۰۰ ریال

حق چاپ و نشر برای نشر آریان قلم محفوظ می باشد

تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، خیابان شهدای ژاندارمری، پلاک ۶۳ واحد ۲

تلفن : ۶۶۶۲۶۶۸۱-۰۹۱۲۱۲۰۱۸۶۹

مندرجات

عنوان	صفحه
پیش‌گفتار.....	۷
مقدمه.....	۸

بخش اول: تعریف، تحول، اهداف و اصول حاکم بر تنوع فرهنگی

فصل اول: تعریف، مصادیق و سیر تحول تنوع فرهنگی

مبحث اول: تعریف تنوع فرهنگی در اسناد بین‌المللی.....	۲۲
گفتار اول: تعریف تنوع فرهنگی از منظر اعلامیه جهانی تنوع فرهنگی.....	۲۳
گفتار دوم: تعریف تنوع فرهنگی از منظر کنوانسیون حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی.....	۲۳
مبحث دوم: مصادیق تنوع فرهنگی.....	۲۵
گفتار اول: فعالیت‌ها، کالاها و خدمات فرهنگی.....	۲۵
گفتار دوم: صنایع فرهنگی.....	۳۰
گفتار سوم: سیاست‌ها و اقدامات فرهنگی.....	۳۲
مبحث سوم: تحول تنوع فرهنگی.....	۳۶
گفتار اول: دوره انکار تنوع فرهنگی.....	۳۷
گفتار دوم: دوره پذیرش تنوع فرهنگی.....	۳۸
گفتار سوم: چالش‌های تنوع فرهنگی در عصر جهانی شدن.....	۴۳

فصل دوم: اهداف و اصول اساسی تنوع فرهنگی

مبحث اول: اهداف تنوع فرهنگی.....	۵۳
گفتار اول: حفظ شأن و منزلت ذاتی بشر.....	۵۴
گفتار دوم: حمایت از فرهنگ تمامی کشورها به عنوان یک ارزش.....	۵۶
گفتار سوم: شناخت ماهیت خاص فعالیت‌ها، کالاها و خدمات فرهنگی.....	۵۷
گفتار چهارم: تقویت و توسعه مناسبات بین فرهنگ‌ها.....	۶۰
مبحث دوم: اصول اساسی تنوع فرهنگی.....	۶۲
گفتار اول: اصول مرتبط با حقوق بشر.....	۶۳
بند اول: اصل احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی.....	۶۳
بند دوم: اصل تساوی منزلت و احترام به همه فرهنگ‌ها.....	۶۴
بند سوم: اصل دسترسی یکسان به مظاهر فرهنگی گوناگون.....	۶۵

گفتار دوم: اصول مرتبط با هم‌بستگی بین‌المللی و توسعه	۶۵
بند اول: اصل هم‌بستگی و همکاری بین‌المللی	۶۶
بند دوم: اصل مکمل بودن جنبه‌های اقتصادی و فرهنگی توسعه	۶۷
بند سوم: اصل توسعه پایدار	۶۷
گفتار سوم: سایر اصول اساسی	۶۸
بند اول: اصل حاکمیت	۶۸
بند دوم: اصل بردباری	۶۹

بخش دوم: تعهدات دولت‌ها در حمایت از تنوع فرهنگی

فصل اول: تعهدات دولت‌ها در حمایت از تنوع فرهنگی در قلمرو بین‌المللی

مبحث اول: تعهدات دولت‌ها در چارچوب کنوانسیون حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی	۷۴
گفتار اول: تعهد به ترویج همکاری بین‌المللی	۷۵
گفتار دوم: تعهد در جهت بسط هم‌بستگی بین‌المللی	۷۷
بند اول: توجه ویژه به مشکلات کشورهای در حال توسعه	۷۷
الف: تقویت صنایع فرهنگی	۷۹
ب: ظرفیت‌سازی و مبادله اطلاعات	۸۲
ج: حمایت مالی	۸۲
بند دوم: تعهد به مشارکت در صندوق بین‌المللی تنوع فرهنگی	۸۳
گفتار سوم: تعهد به مشارکت دادن جامعه مدنی	۸۴
گفتار چهارم: تعهد به حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات ناشی از تفسیر و اجرای کنوانسیون تنوع فرهنگی	۸۸
گفتار پنجم: تعهد دولت‌ها به اجرای تعهدات خود در سایر اسناد بین‌المللی	۹۰
مبحث دوم: نهادهای اجرایی و نظارتی حفظ و ارتقای تنوع فرهنگی	۹۴
گفتار اول: نهادهای اجرایی	۹۴
بند اول: کنفرانس دولت‌های عضو کنوانسیون	۹۵
بند دوم: دبیرخانه یونسکو	۹۵
گفتار دوم: نهاد ناظر بر حفظ و ارتقای تنوع فرهنگی: کمیته بین‌الدولی	۹۶
فصل دوم: تعهدات دولت‌ها در حمایت از تنوع فرهنگی در قلمرو داخلی	
مبحث اول: تعهد به حمایت و ارتقای مظاهر فرهنگی	۱۰۱

صفحه	عنوان
۱۰۱	گفتار اول: خلق، تولید و اشاعه مظاهر فرهنگی.....
۱۰۵	گفتار دوم: حمایت از مظاهر فرهنگی در معرض خطر.....
۱۰۹	مبحث دوم: مبادله، تحلیل و انتشار اطلاعات.....
۱۱۰	مبحث سوم: آموزش و آگاهی عمومی.....
۱۱۲	نتیجه گیری.....
۱۱۶	منابع و مآخذ.....
۱۱۶	الف) کتب.....
۱۱۶	ب) مقالات.....
۱۱۷	ج) اسناد.....
۱۱۷	II. لاتین.....
۱۲۱	III. اینترنتی.....
۱۲۳	ضمایم.....
۱۲۴	۱- اعلامیه جهانی تنوع فرهنگی یونسکو، ۲۰۰۱.....
۱۲۹	ب) ترجمه فارسی.....
۱۳۶	۲- کنوانسیون حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی، یونسکو، ۲۰۰۵.....
۱۶۳	ب) ترجمه فارسی.....
۱۸۰	۳- متن اعلامیه اجلاس وزرای عدم تعهد پیرامون حقوق بشر و تنوع فرهنگی.....
۱۸۹	۴- متن مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی.....

پیش‌گفتار

موضوع «تنوع فرهنگی در حقوق بین‌الملل» یکی از مهم‌ترین و شاید پیچیده‌ترین مباحث حقوق بین‌الملل می‌باشد و جامعه بین‌المللی در راه ضابطه‌مند ساختن و تعیین مقررات حمایتی مناسب در مورد آن هنوز در آغاز راه است. بحثی که، روشن ساختن زوایای گوناگون آن، نیازمند طرح و بررسی مباحث متعدد و پیچیده‌ای می‌باشد.

با عنایت به اهمیت موضوع تنوع فرهنگی در عصر جهانی شدن، این موضوع توجه بیش از پیش را در عرصه بین‌المللی می‌طلبد.

نظر به این‌که حفظ تنوع فرهنگی به خودی خود ارزش محسوب می‌شود و با در نظر گرفتن این نکته که برخی کشورهای توسعه یافته در صدد تحمیل فرهنگ خود می‌باشند، با لازم الاجرا شدن کنوانسیون‌های تحت عنوان حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی توسط سازمان یونسکو، این مسئله نیازمند بررسی است که تنوع فرهنگی چیست و فرآیند جهانی شدن چه ارتباطی با آن دارد؟ در ضمن نقش کنوانسیون چیست و چه تعهداتی را برای دولت‌ها به بار می‌آورد و در نهایت این سوال مهم مطرح می‌شود که آیا می‌توان از تنوع فرهنگی در پرتو مقررات حقوق بین‌الملل حمایت کرد؟

این نوشتار مبتنی بر این فرض است که حمایت از تنوع فرهنگی در حقوق بین‌المللی وجود دارد و تصویب کنوانسیون یونسکو، کمک‌شایان توجهی به حمایت از تنوع فرهنگی می‌کند و با توجه به قواعد حقوق بین‌المللی می‌توان تنوع فرهنگی را حفظ نمود.

کتاب حاضر در دو بخش سازماندهی شده است. بخش نخست ابتدا به مفهوم کلی تنوع فرهنگی پرداخته و پس از ارائه تعریفی جامع از تنوع فرهنگی، سیر تحولات آن را مورد توجه قرار داده و اهداف و اصول اساسی آن را بررسی می‌نماید.

آنگاه پس از طرح مقدمات علمی لازم، تعهدات دولت‌ها در قلمرو بین‌المللی و داخلی بر اساس کنوانسیون فوق و سایر اسناد بین‌المللی بررسی می‌گردد.

در پایان نویسنده بر خود واجب می‌داند از زحمات بی‌شائبه و کمک‌های قابل توجه استاد گرانقدر جناب آقای دکتر بیگزاده که ایشان را مشوق اصلی خود در این زمینه می‌داند صمیمانه سپاسگزاری کند. دلسوزی و تلاش ایشان در تعلیم و انتقال معلومات و تجربیات ارزشمند به دانشجویان حقیقتاً قابل ستایش است.

هم‌چنین جا دارد از زحمات استاد بزرگوار جناب آقای دکتر حبیبی که با دلسوزی و صمیمیت اینجانب را یاری کردند تشکر فراوان نماید.

ستاره شریفان

پاییز ۱۳۹۲

مقدمه

A un Populo, mittitilu a catinq, ggghiatillu, attupatici a vucca, é ancora libiru, L ivatici u travagghiu, u passaportu, a tavula unni mancia, u lettu unni dormi, é ancora riccu, Un populu, diventa poviru e servu, quannu ciarobbanu a linqua, addudata di patri: é persu pi sempri.

مردمان را به رنج و کشید، عربانشان کنید، دهانشان را ببندید، باز هم آزادند. از کار محرومشان کنید، شناسنامه‌شان را، میزی را که روی آن غذا می‌خورند، و تختی را که در آن می‌خوابند از آنان بگیرد باز هم ثروتمندند. مردم هنگامی بی‌چیز و برده می‌شوند، که زبانشان را، میراث نیاکانشان را، از آنان بدزدید، آن‌گاه برای همیشه از دست رفته‌اند.^۱

اینیاتسیو بوتیتا

شاعر سیسیلی، متولد ۱۸۹۹

انسان همواره در حال ابداع و مبادله پدیده‌های فرهنگی است. از این رو تنوع فرهنگی از دیرباز جزئی از تجربه بشری بوده است. در حقیقت دنیا ترکیبی ثابت از فرهنگ‌ها نیست بلکه رودخانه‌ی مواجه‌ی از فرهنگ‌های متفاوت و متنوع است، که جریان‌های گوناگونش پیوسته در هم می‌آمیزند. هنوز «رودخانه‌ی رنگین کمان» برگرفته از عبارت «ملت رنگین کمان»، که نلسون ماندلا^۲ برای توصیف آفریقای جنوبی به کاربرد، از جریان بازمانده است.^۳

امروزه رشد سریع و روز افزون فن‌آوری‌های جدید ارتباطی و اطلاعاتی سبب ایجاد رابطه‌ای نزدیک میان اکثر نقاط جهان شده است و احتمالاً وعده «دهکده جهانی» را متحقق خواهد ساخت که به عقیده بسیاری از اندیشمندان این پدیده منجر به همانندسازی تحمیلی فرهنگ می‌گردد.

اما انسان‌ها به دلیل نیروی خلاقیت و نوآوری ذاتیشان، سرشار از نیروی آفرینش فرهنگ‌های متفاوت و گوناگون هستند. بنابراین می‌توانیم انتظار حضور همیشگی تنوع فرهنگی را میان انسان‌ها داشته باشیم.

۱- خاویر پرز دکونیار، تنوع خلاق ما، گزارش کمیسیون جهانی فرهنگ و توسعه، ترجمه گروه مترجمان، مرکز انتشارات کمیسیون ملی یونسکو در ایران، ۱۳۷۷، ص ۲۰۵.

2- Nelson Mandela

نلسون ماندلا مبارز ضد آپارتاید و رئیس‌جمهور اسبق آفریقای جنوبی
۳- گزارش جهانی فرهنگ ۲۰۰۰، تنوع فرهنگی تضاد و نکتہ‌گرایی، مرکز انتشارات کمیسیون ملی یونسکو در ایران، ۱۳۸۱، چاپ اول، ص ۲۷-۲۶

«هراس از یکسان سازی فرهنگی بی پایه است، زیرا هرگز نمی توان در مقابل جریان خروشان رودخانه سدی برپا کرد».^۱

موضوع «تنوع فرهنگی در حقوق بین الملل» یکی از مهم ترین و شاید پیچیده ترین مباحث حقوق بین الملل می باشد؛ بحثی که هنوز پایانی بر آن متصور نیست؛^۲ و جامعه بین المللی در راه ضابطه مند ساختن و تعیین مقررات حمایتی مناسب در مورد آن هنوز در آغاز راه است. بحثی که روشن ساختن زوایای گوناگون آن، نیازمند طرح و بررسی مباحث متعدد و پیچیده ای می باشد. یکی از مهم ترین مباحثی که لازمه گفتگو از تنوع فرهنگی است، ارائه تعریفی جامع از فرهنگ می باشد. در این ارتباط، سازمان بین المللی یونسکو در پیش گفتار اعلامیه جهانی یونسکو در مورد تنوع فرهنگی مورخ ۲ نوامبر ۲۰۰۱،^۳ فرهنگ را در مفهوم موسع خود مورد توجه قرار می دهد. بر اساس این اعلامیه فرهنگ عبارتست از:

«مجموعه علائم شاخص معنوی و مادی، عقلانی و احساسی که معرف یک جامعه یا یک گروه اجتماعی است و علاوه بر هنر و ادبیات شامل شیوه های زیست، اشکال زندگی جمعی، نظام های ارزشی، آداب و رسوم و باورهاست».^۴

فرهنگ در پهنه زمان و مکان، اشکال گوناگونی پیدا می کند که این تنوع در منحصر به فرد بودن و کثرت هویت گروه ها و جوامعی نهفته است که در مجموع بشریت خوانده می شوند. همان قدر که تنوع زیستی برای طبیعت لازم و ضروری است، بشریت نیز برای رشد و تکامل خود به تنوع فرهنگی نیازمند می باشد.

بنابراین، باید تنوع و کثرت فرهنگ ها را ارج نهاد. هر فرهنگی از مقایسه خود با فرهنگ های دیگر و کشف غرایب و ویژگی های نامتعارف خود سود می برد، زیرا هیچ فرهنگی موجودیتی مهر و موم شده نیست. همه فرهنگ ها تحت تأثیر فرهنگ های دیگر هستند و بر آنها اثر می گذارند. هیچ فرهنگی بی تغییر و ثابت نیست و تمامی آنها پیوسته در تغییرند و با نیروهای داخلی و خارجی به حرکت در می آیند که این نیروها ممکن است سازگار کننده، هماهنگ ساز، بی خطر و ارادی بوده، یا غیر ارادی و ناشی از زور و ستیزه و سلطه خشونت آمیز و اعمال قدرت نامشروع باشند. بنابراین نیاز مردم به زندگی و کار صلح آمیز با یکدیگر باید به احترام به تمامی

۱- همان، ص ۲۷.

۲- هکتور گروس اسپیل، جهان شمولی حقوق بشر و تنوع فرهنگی، ترجمه بیگزاده، ابراهیم، مجله تحقیقات حقوقی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۳۸، پاییز و زمستان ۱۳۸۲، ص ۲۳۳.

3- Universal Declaration on Cultural Diversity, UNESCO, Paris, 2 November 2001

۴- دیباچه اعلامیه جهانی تنوع فرهنگی، یونسکو، ۲۰۰۱.

فرهنگ‌ها منجر شود.^۱

در همین راستا، منشور ملل متحد و اسناد بین‌المللی حقوق بشر با تأکید بر برابری انسان‌ها در برخورداری از حقوق و آزادی‌های بنیادین و نفی هر گونه تبعیض، در حقیقت اعلام می‌کنند که تمامی فرهنگ‌های متنوع جهان باید از احترام برخوردار بوده، تنوع آن‌ها به هیچ دلیلی نباید انکار شود و تمامی انسان‌ها صرف نظر از تفاوت‌های فرهنگی که با یکدیگر دارند، از شأن و منزلت یکسان برخوردار می‌باشند.

اما این ارزش‌ها در گذر زمان دچار تحولات و دگرگونی می‌شوند. جهانی شدن^۲، ارتباطات و اطلاع‌رسانی در شناخت و ادراک مردم از تنوع فرهنگی تحول ایجاد می‌کنند. فرهنگ‌ها دیگر ظروف ثابت، مفید و مشخص سابق نمی‌باشند در واقع موجودات بی‌حد و مرزی هستند که از طریق رسانه‌ها و اینترنت در سراسر دنیا مبادله می‌شوند.

در عصر جهانی شدن آنچه تنوع فرهنگی جهان را به خطر انداخته است اصل فرایند جهانی شدن نیست بلکه شیوه برخورد دولت‌ها با آن است؛ زیرا جهانی شدن با زمینه‌سازی انتقال اطلاعات به فرهنگ‌های مختلف این امکان را می‌دهد که به آسانی با دیگر فرهنگ‌ها مرتبط شوند و از این طریق گنجینه‌های غنی خود را در اختیار پیشرفت بشری قرار دهند. لذا جهانی شدن نه تنها تنوع فرهنگی را نفی نمی‌کند بلکه آن را تعمیق نیز می‌بخشد.

اما دولت‌های قدرتمند عالم به جهت منافع سیاسی و اقتصادی که دارند سعی می‌کنند که فرهنگ خود را بر سایر فرهنگ‌ها تحمیل کنند. در حقیقت آنچه تنوع فرهنگی جهان را تهدید می‌کند، نابرابری اقتصادی موجود در جهان است. زیرا عملاً تمامی فرهنگ‌ها این امکان را ندارند تا در فضایی برابر و به طور یکسان به گفتگو با یکدیگر بپردازند و به طور حتم، در ارتباط میان فرهنگ‌ها، اغلب غلبه با فرهنگی است که صاحبان آن از قدرت بیشتری در زمینه اقتصاد و فن‌آوری اطلاعات و در نتیجه امکانات افزونتری برای عرضه برخوردار هستند. این امر در نهایت بر نابرابری فرهنگی دامن زده، تنوع فرهنگی جهان را به مخاطره می‌اندازد.

این نگرانی‌ها حقوق‌دانان و نهادهای بین‌المللی فعال در عرصه فرهنگی را بر آن داشت تا تدبیری بیندیشند و در حد امکان از سازکارهای موجود برای حمایت از تنوع فرهنگی جهان استفاده کنند.

بی‌شک حمایت و ارتقای تنوع فرهنگی در سرتاسر جهان مدیون تلاش‌های بیش از سه دهه یونسکو می‌باشد.

همان‌گونه که در مقدمه اساسنامه آن تصریح شده است: «اشاعه گسترده فرهنگ و آموزش بشریت برای کرامت و آزادی و منزلت انسان ضروری است و وظیفه‌ای مقدس را ایجاب می‌کند

که تمامی ملت‌ها باید با روحیه‌ای از همکاری و علاقه متقابل آن را انجام دهند». یونسکو از همان آغاز یکی از اولویت‌هایش را مطالعه فرهنگ و توسعه قرار داد و برای تحقق این رسالت، فعالیت‌های خود را در دو زمینه متمرکز کرده است:

۱- مطالعه دقیق مفاهیم و تعاریف

۲- تدوین اسناد حقوقی بین‌المللی به منظور ایجاد چارچوب‌های حقوقی لازم.^۱

از آن به بعد، اقدامات فراوانی در زمینه حمایت از تنوع فرهنگی به صورت دولتی، بین‌الدولی و غیردولتی صورت می‌گرفت که نشان‌دهنده وجود اراده‌ای سیاسی با هدف ایجاد یک سند بین‌المللی در مورد تنوع فرهنگی بود.

پس از تلاش‌های چندین در این زمینه یونسکو در سال ۲۰۰۱ موفق شد اعلامیه جهانی تنوع فرهنگی^۲ و «برنامه اقدام»^۳ آن را در نوامبر سال ۲۰۰۱ به جهانیان عرضه کند.

اعلامیه مذکور، دفاع از تنوع فرهنگی را یک ضرورت اخلاقی دانسته که از احترام به منزلت انسانی غیر قابل تفکیک است. این اعلامیه نه تنها نقض حقوق بشر را در راستای نیل به تنوع فرهنگی مجاز نمی‌داند، بلکه دفاع از تنوع فرهنگی را مستلزم داشتن تعهد به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، به خصوص حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌ها و حقوق اقوام بومی می‌داند.

۱- در این مورد می‌توان به اقدامات زیر اشاره کرد:

کنفرانس بین‌الدولی سیاست‌های فرهنگی (۱۹۷۰)

Intergovernmental Conference on Cultural Policies (1970).

کنفرانس جهانی سیاست‌های فرهنگی (مکزیک، ۱۹۸۲)

World Conference on Cultural Policies (Mexico City, 1982).

دهه جهانی توسعه فرهنگی (۱۹۸۸-۱۹۹۷)

The World Decade for Cultural Diversity (1988-1997)

گزارش کمیسیون جهانی فرهنگ و توسعه (تنوع خلاق ما، ۱۹۹۵)

Report of the World Commission on Culture and Development (Our Creative Diversity, 1995).

گزارش‌های جهانی فرهنگ (۱۹۹۸ و ۲۰۰۰)

World Culture Reports (1998, 2000).

کنفرانس بین‌الدولی سیاست‌های فرهنگی برای توسعه (استکهلم، ۱۹۹۸)

Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development (Stockholm, 1998).

تصویب اعلامیه جهانی تنوع فرهنگی در سیویکمین کنفرانس عمومی یونسکو در نوامبر سال ۲۰۰۱

UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity, adopted by the 31st Session of the General Conference of UNESCO, Paris, 2 November 2001.

2- Universal Declaration on Cultural Diversity, UNESCO, Paris, 2 November 2001.

3- Action Plan

برنامه اقدام برای اجرای اعلامیه یونسکو در مورد تنوع فرهنگی در ۲۰ بند تنظیم و نحوه اجرای اعلامیه توسط دولت‌ها را بیان می‌دارد.

و مقرر می‌دارد: «هیچکس نمی‌تواند برای نقض حقوق بشر که قواعد بین‌المللی آن‌ها را ضمانت کرده‌اند و یا تحدید حدودشان به تنوع فرهنگی استناد کند.»^۱

مهم‌ترین ره آورد این سند این است که برای اولین بار تنوع فرهنگی «میراث مشترک بشریت»^۲ خوانده شده و به رسمیت شناخته می‌شود.

نقص اصلی این اعلامیه، الزام‌آور نبودن آن بود. از این رو پس از تصویب اعلامیه، به علت ضرورت این موضوع و خطری که تنوع فرهنگی جهان را تهدید می‌کند و هم چنین به موجب ماده ۱۲ اعلامیه که از یونسکو می‌خواهد به تلاش‌هایش در این زمینه ادامه دهد موضوع تدوین سند بین‌المللی در زمینه تنوع فرهنگی جدت گرفت. البته پیش از آن نیز چندین سند حقوقی بین‌المللی الزام‌آور که کم و بیش به مسئله تنوع فرهنگی پرداخته بودند وجود داشتند که در چهار زمینه، تنوع خلاق^۳، میراث طبیعی و فرهنگی^۴، اموال منقول فرهنگی^۵ و میراث فرهنگی غیرمادی^۶ ارائه شده بودند.^۷

۱- ماده ۴. اعلامیه جهانی یونسکو درباره تنوع فرهنگی، ۲۰۰۱

2- The Common Heritage of Mankind یا Patrimoine Commun de l'Humanité

بر اساس ماده یک اعلامیه، تنوع فرهنگی به عنوان «میراث مشترک بشریت» شناخته می‌شود.

3- Creative diversity

4- Namely cultural and natural heritage

5- Movable cultural property

6- Intangible cultural heritage and contemporary creativity

7- UNESCO, Ten keys to the convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions, General Conference of UNESCO, 2005, pp. 3-4

این کنوانسیونها عبارتند از:

(۱) کنوانسیون جهانی کپی رایت (۱۹۵۲)، تجدیدنظر شده در (۱۹۷۱)

The Universal Copyright Convention (1952, revised in 1971).

(۲) کنوانسیون حفظ اموال فرهنگی در حوادث جنگ مسلحانه (۱۹۵۴) (اولین پروتکل در ۱۹۵۴، دومین پروتکل در ۱۹۹۹).

The Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (1954) (first Protocol in 1954, Second Protocol in 1999)

(۳) کنوانسیون منع واردات، صادرات و انتقال نامشروع مالکیت اموال فرهنگی (۱۹۷۰)

The Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property (1970)

(۴) کنوانسیون حمایت از میراث طبیعی و فرهنگی جهان (۱۹۷۲)

The Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Herita (1972)

(۵) کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی زیر آب (۲۰۰۱)

The Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage (2001)

(۶) کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی ناملموس (۲۰۰۳)

The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)

لازم به ذکر است که یونسکو در راه تدوین یک سند حقوقی الزام آور تنها نماند و نهادهای دولتی، بین‌الدولی و غیردولتی بسیاری، آن را یاری نمودند، که در این میان می‌توان به «شبکه بین‌المللی سیاست فرهنگی»، «کارگروه تنوع فرهنگی و جهانی شدن»، «ائتلاف‌ها برای تنوع فرهنگی»، «کمیته بین‌المللی ارتباط»، «شورای اروپا» و «سازمان بین‌المللی فرانکفونی» اشاره کرد.^۱

در وهله نخست، شورای اجرایی یونسکو طبق مصوبه کنفرانس ژوهانسبورگ^۲ جنبه‌های حقوقی سندی الزام آور در مورد تنوع فرهنگی را مورد بحث قرار داد.

در این مرحله چهار گزینه مطرح شد:

- تدوین سند جدید در مورد حقوق فرهنگی

- تدوین سند در مورد جایگاه هنرمندان

- تدوین پروتکل جدید برای موافقت‌نامه فلورانس^۳

- تدوین سند جدید در مورد حفظ تنوع محاورهای فرهنگی و مظاهر هنری.

متعاقب آن شورای اجرایی گزینه چهارم را انتخاب کرد و از مدیر کل خواست تا آن را به کنفرانس عمومی یونسکو اعلام کند که در نهایت سی و دومین کنفرانس عمومی یونسکو در اکتبر ۲۰۰۳ به اتفاق آرا، قطعنامه‌ای را تصویب و طی آن از مدیر کل یونسکو درخواست کرد تا در مورد گزینه چهارم یعنی تدوین سندی جدید در مورد حفظ تنوع محتوای فرهنگی و مظاهر هنری، پیش نویس کنوانسیون را به همراه یک گزارش تهیه و به سی و سومین کنفرانس عمومی یونسکو در اکتبر ۲۰۰۵ تسلیم نماید.

در واقع گزینه چهارم دو قلمرو را در بر می‌گرفت که بیشتر در معرض خطر اثرات منفی جهانی شدن بودند و سند حقوقی بین‌المللی مناسبی در مورد آن‌ها وجود نداشت. هم‌چنین تأکید شده بود که چارچوب کلی اعلامیه جهانی تنوع فرهنگی نیز حفظ شده و در پیش‌نویس کنوانسیون مد نظر قرار گیرد.

در این راستا کارشناسان در خصوص حقوق و تعهدات دولت‌های عضو بر اهمیت حفظ

۱- رک. ابراهیم بیگزاده، نگرشی بر کنوانسیون حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و یکم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۶، ص ۷۳۰.

۲- کنفرانس ژوهانسبورگ در تابستان ۲۰۰۳ سبب ایجاد لابراتواری بین‌المللی گشت که حاصلش کنوانسیون حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی شد و از این رو نقش عمده‌ای در حمایت از تنوع فرهنگی داراست.

۳- موافقت‌نامه فلورانس مورخ ۱۹۵۰ در مورد واردات لوازم آموزشی، علمی یا فرهنگی می‌باشد.

تعاادل و توازن بین حق حاکمیت دولت‌ها در اتخاذ تدابیر لازم برای حفظ و ترویج تنوع مظاهر فرهنگی در قلمروهایشان و تعهدات آن‌ها در این زمینه در برابر جامعه بین‌المللی تأکید داشتند. حاصل این تلاش‌ها، تهیه گزارش اولیه و تدوین پیش‌نویس مقدماتی کنوانسیون بود که متعاقب مصوبه شورای اجرایی یونسکو، مرحله دوم تدوین پیش‌نویس کنوانسیون با تشکیل اجلاس‌های کارشناسی بین‌الدولی آغاز شد. سه اجلاس کارشناسی بین سپتامبر ۲۰۰۴ و ژانویه ۲۰۰۵ به منظور بحث و بررسی در مورد تدوین نهایی کنوانسیون جهت ارائه به سی‌وسومین اجلاس کنفرانس عمومی یونسکو تشکیل شد.

از جمله تغییراتی که در این مرحله روی داد، در مقدمه مقررہ جدیدی در ارتباط با اهمیت دانش سنتی و تنوع رسانه‌ها، نقش اساسی آموزش و خطرات عدم توازن میان کشورهای غنی و فقیر در اثر جهانی شدن اضافه گردید. سرانجام در سی‌وسومین اجلاس کنفرانس عمومی یونسکو، گزارشی از اقدامات انجام شده ظرف دو سال گذشته ارائه گردید که اکثریت قریب به اتفاق کشورها ضمن تأیید اقدامات دبیرخانه، بر تصویب کنوانسیون تأکید داشتند.

در این راستا تنها آمریکا تلاش زیادی برای جلوگیری از تصویب کنوانسیون انجام داد که از آن‌جمله قطعنامه پیشنهادی آن کشور بود. این قطعنامه که حاوی ۲۸ مورد اصلاح مفاد کنوانسیون بود مطرح و به رأی گذاشته شد. که در تمامی موارد اکثریت با مخالفین این قطعنامه پیشنهادی بود و در نتیجه قطعنامه آمریکا تصویب نشد.

سرانجام متن کنوانسیون حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی توسط سی و سومین اجلاس کنفرانس عمومی یونسکو در ۲۰ اکتبر ۲۰۰۵ با ۱۴۸ رأی موافق، ۲ رأی مخالف (آمریکا و اسرائیل) و ۴ رأی ممتنع (لیبریا - هندوراس - استرالیا و نیکاراگوا) تصویب شد^۱ که با استقبال بی نظیر کشورها مواجه گردید.

در واقع این کنوانسیون مکمل ۶ کنوانسیون دیگری است که توسط یونسکو منعقد شده‌اند. این کنوانسیون می‌خواهد تنوع خلاق را رواج دهد و محیطی را در جهان بگستراند که در آن از تنوع فرهنگی حمایت شود.

هدف اصلی این کنوانسیون، حمایت از تنوع فرهنگی به عنوان عاملی برای حمایت از هویت افراد، گروه‌های گوناگون و ملل مختلف است و از این طریق در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی نقش عمده‌ای را ایفا می‌نماید. برای نیل به این هدف کنوانسیون تکالیفی را برعهده دولت‌ها

۱- رک. فاطمه فراهانی، گزارشی در مورد تصویب کنوانسیون حفظ و ترویج تنوع مظاهر فرهنگی ۲۰۰۵، سازمان آموزش علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو)، تهران، ۱۳۸۶، ص ۶

گذارده که بایستی با مشارکت نهادهای ایجاد شده توسط کنوانسیون و جامعه مدنی آن‌ها را اجرا نمایند.

خوش‌بختانه استقبال دولت‌ها از این سند بین‌المللی بی‌نظیر بوده است، به‌طوری‌که به گفته مدیرکل یونسکو، تا به حال هیچ کنوانسیونی در زمینه فرهنگی با این سرعت و رأی بالا تصویب نشده است.

اما در این میان تنها ایالات متحده آمریکا، مخالفت دائم و شدید خود را با انعقاد این کنوانسیون اعلام کرد و از بین تمامی کشورها، تنها آمریکا و اسرائیل به کنوانسیون رأی منفی دادند.

آمریکا کنوانسیون را در مواردی مبهم دانسته و ادعا می‌کند که دولت‌ها می‌توانند از کنوانسیون در جهت انکار حقوق بشر و آزادی‌های اساسی استفاده کنند. اما در واقع کنوانسیون نه تنها سیاست ضد حقوق بشری را دنبال نمی‌کند، بلکه همان‌طور که در مورد اعلامیه جهانی تنوع فرهنگی ذکر گردید، یکی از مهم‌ترین اصول کنوانسیون، اصل احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی است. کنوانسیون تصریح می‌نماید که: «هیچکس نباید از مقررات این کنوانسیون برای تضييع یا محدود کردن حقوق بشر و آزادی‌های اساسی انسان به شکل مندرج در اعلامیه جهانی حقوق بشر یا تضمین شده در حقوق بین‌الملل استفاده کند».

در واقع کنوانسیون با وضع مقررات بین‌المللی الزام‌آور به قصد حمایت از تنوع فرهنگی می‌تواند به عنوان آنتی‌تز در مقابل یکسان‌سازی فرهنگی قرار بگیرد و اجازه ندهد که فرهنگ‌ها و مظاهر متنوع آن‌ها نابود شده، فرهنگی واحد هرچند با ارزش بر کل جهان حاکم گردد.

با عنایت به اهمیت موضوع تنوع فرهنگی در شرایط کنونی، این موضوع نرسه بیش از پیش را در عرصه بین‌المللی می‌طلبد. نظر به این که حفظ تنوع فرهنگی به خودی‌خود ارزش محسوب می‌شود و با در نظر گرفتن این نکته که با فرآیند جهانی شدن برخی از کشورهای توسعه یافته درصدد تحمیل فرهنگ خود می‌باشند، با لازم الاجرا شدن این کنوانسیون این مسأله نیازمند بررسی است که تنوع فرهنگی چیست و فرآیند جهانی شدن چه ارتباطی با آن دارد؟ در ضمن نقش کنوانسیون حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی در این میان چیست و چه تعهداتی را برای دولت‌ها به‌بار می‌آورد؟ در نهایت سؤال اصلی این است که آیا می‌توان از تنوع فرهنگی در پرتو مقررات حقوق بین‌الملل حمایت کرد؟

یافتن پاسخ این پرسش‌ها و نیز تحلیل محتوای اسناد مورد اشاره به‌خصوص کنوانسیون

حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی، مبنای اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهند. این نوشتار مبتنی بر این فرض است که حمایت از تنوع فرهنگی در حقوق بین الملل وجود دارد و تصویب کنوانسیون یونسکو، کمک شایان توجهی به حمایت از تنوع فرهنگی می‌کند و با توجه به قواعد حقوق بین الملل می‌توان تنوع فرهنگی را حفظ نمود. هم‌چنین تنوع فرهنگی می‌تواند به نفع کلیه کشورها به خصوص کشورهای در حال توسعه باشد.

موضوع حمایت از تنوع فرهنگی در حقوق بین الملل موضوع بسیار جدیدی است که تأکید اصلی آن بر روی کنوانسیون است که از تاریخ ۱۸ مارس ۲۰۰۷ لازم الاجرا شده است. پر واضح است که به دلیل تاریکی موضوع، کار چندان در این زمینه به ویژه در زبان فارسی صورت نگرفته است.^۱

اما لازم به ذکر است که روند پیوستن به این کنوانسیون آن‌چنان کم سابقه بوده که انتظار می‌رود به دلیل استقبال بی‌نظیر دولت‌ها از این کنوانسیون و نیازی که به حمایت از تنوع فرهنگی در عرصه بین المللی وجود دارد، ادبیات موضوع حاضر نیز در آینده‌ای نزدیک گسترش چشمگیری یابد. امید است که این کار فعلی سرآغازی برای کارهای تفصیلی آینده باشد. این کتاب در دو بخش سازماندهی شده است.

در بخش نخست، ابتدا با مفهوم کلی تنوع فرهنگی آشنا می‌شویم. اساس این بخش کنوانسیون حمایت و ارتقای تنوع مظاهر فرهنگی می‌باشد. در فصل نخست این بخش، به تعریف تنوع فرهنگی از دیدگاه اسناد بین المللی پرداخته و سپس مصادیق تنوع فرهنگی را یکایک بررسی خواهیم کرد. آن‌گاه پس از بررسی سیر تحولات تنوع فرهنگی در سه دوره کلاسیک، معاصر و سپس در عصر جهانی شدن اهداف آن را با توجه به کنوانسیون پیش‌گفته مورد توجه قرار می‌دهیم، سپس خواهیم کوشید تا اصول اساسی کنوانسیون را با توجه به محتوای آن در قالب اصول مرتبط با حقوق بشر، اصول مرتبط با هم‌بستگی بین المللی و سایر اصول اساسی بررسی نماییم.

بدین ترتیب به نظر می‌رسد که در پایان این بخش، مقدمات علمی لازم مطرح گردیده و زمان آن فرا رسیده که تعهدات دولت‌ها بررسی شوند لذا بخش دوم اختصاص به بررسی تعهدات دولت‌ها در قبال حفظ تنوع فرهنگی دارد. در فصل اول این تعهدات را در قلمرو بین المللی براساس کنوانسیون پیش‌گفته و سایر اسناد بین المللی بررسی خواهیم نمود. در این فصل

۱- به برخی از کتب و مقالات حقوقی موجود در این زمینه در مباحث آتی اشاره خواهد شد.

تعهدات دولت‌ها در قلمروهای مختلف از جمله ترویج همکاری‌های بین‌المللی، توسعه پایدار و رابطه آن با تنوع فرهنگی، تقویت صنایع فرهنگی و مشارکت مالی دولت‌ها در راستای حمایت و ارتقای تنوع فرهنگی و مشارکت دادن جامعه مدنی مورد توجه قرار می‌گیرند. در ادامه به تعهد دولت‌ها در اجرای تعهدات خود در سایر اسناد بین‌المللی پرداخته و آنگاه نهادهای مسئول اجرایی و نظارتی پیش‌بینی شده در کنوانسیون یکایک بررسی می‌گردند. فصل دوم به تعهدات دولت‌ها در قبال حمایت از تنوع فرهنگی در قلمرو داخلی اختصاص دارد. این فصل در سه مبحث با عناوین تعهد به حمایت و ارتقای مظاهر فرهنگی، مبادله و انتشار اطلاعات و آموزش و آگاهی عمومی بررسی می‌گردد.